

СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ΚΡΑΤΙΣΤΟΣ

СБОРНИК В ЧЕСТ НА
ПРОФЕСОР ПЕТЪР ДЕЛЕВ

СОФИЯ 2017

Съставители

Христо Попов
Юлия Цветкова

Издателски съвет

на Историческия факултет

доц. д-р Георги Николов, председател
проф. дин Диляна Ботева
проф. д-р Евгения Калинова
доц. д-р Георги Якимов
гл. ас. д-р Елена Ангелова
гл. ас. д-р Мария Баръмова
гл. ас. д-р Борис Стоянов
гл. ас. д-р Виолета Коцева

Редакционна колегия

проф. дин Диляна Ботева
чл.-кор. проф. дин Васил Николов
проф. д-р Тотко Стоянов
проф. д-р Костадин Рабаджиев
доц. д-р Александър Николов
доц. д-р Милена Тонкова
доц. д-р Христо Попов
гл. ас. д-р Юлия Цветкова

© 2017 Софийски университет
„Св. Климент Охридски“
Исторически факултет

© 2017 Национален археологически
институт с музей – БАН

© 2017 НАЙС АН ЕООД, предпечат и дизайн

© 2017 Университетско издателство
„Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-4309-7

Editors

Hristo Popov
Julia Tzvetkova

Faculty of History

Editorial Board

Assoc. Prof. Dr. Georgi Nikolov, Editor-in-Chief
Prof. Dr. Dr.Sc. Dilyana Boteva
Prof. Dr. Evgenia Kalinova
Assoc. Prof. Dr. Georgi Yakimov
Assist. Prof. Dr. Elena Angelova
Assist. Prof. Dr. Maria Baramova
Assist. Prof. Dr. Boris Stoyanov
Assist. Prof. Dr. Violeta Kotseva

Editorial Board of the volume

Prof. Dr. Dr.Sc. Dilyana Boteva
Prof. Dr. Dr.Sc. Vassil Nikolov, Corr. member of BAS
Prof. Dr. Totko Stoyanov
Prof. Dr. Kostadin Rabadzhiev
Assoc. Prof. Dr. Alexandar Nikolov
Assoc. Prof. Dr. Milena Tonkova
Assoc. Prof. Dr. Hristo Popov
Assist. Prof. Dr. Julia Tzvetkova

© 2017 Sofia University
“St. Kliment Ohridski”
Faculty of History

© 2017 National Archaeological Institute
with Museum – BAS

© 2017 NICE AN LTD, Prepress and graphic design

© 2017 St. Kliment Ohridski University Press

СЪДЪРЖАНИЕ

За благородството на духа: Петър Делев – учен, учител и приятел	11
Библиография на професор Петър Делев	19
Tabula Gratulatoria.....	25

РАЗДЕЛ СТАРА ИСТОРИЯ

<i>Strahil Panayotov</i> . Mesopotamian ghosts in a modern disguise	29
<i>Страхил Панайотов</i> . Месопотамски духове в съвременна дреха.....	36
<i>Кабалан Мукарзел</i> . Арабската кампания на Тиглат-Паласар III в царските надписи и релефите от Централния дворец в Калах	37
<i>Kabalan Moukarzel</i> . The Arab Campaign of Tiglath-Pileser III in the royal inscriptions and reliefs from the Central Palace in Calah.....	57
<i>Кирил Младенов</i> . Възцаряването на Асархадон	59
<i>Kiril Mladenov</i> . The accession of king Esarhaddon	68
<i>Калин Порожанов</i> . Царството на долионите	69
<i>Kalin Porozhanov</i> . The kingdom of the Doliones.....	74
<i>Nade Proeva</i> . On the names of Thracia and Eastern Macedonia	75
<i>Наде Проева</i> . За имената на Тракия и Източна Македония	82
<i>Димитър Драганов</i> . Скитите в Добруджа (кратки исторически бележки)	83
<i>Dimitar Draganov</i> . Scythians in Dobrudja (A brief historical introduction)	90
<i>Светлана Янакиева</i> . Етническата идентичност на гетите	91
<i>Svetlana Yanakieva</i> . The ethnic identity of the Getae	94
<i>Георги Митрев</i> . Историческите извори за античния град Бине (Мойхополис).....	95
<i>Georgi Mitrev</i> . The historical sources concerning the ancient town Binai (Moihopolis)	103
<i>Aliénor Rufin Solas</i> . Thucydide en Thrace	104
<i>Алиенор Руфин Солас</i> . Тукидид в Тракия.....	109
<i>Stefan Panovski, Vojislav Sarakinski</i> . Comfortably Sunk: Philip, the Battle of Chios and the list of losses in Polybius	110
<i>Стефан Пановски, Воислав Саракински</i> . Удобно потънал: Филип, битката при Хиос и списъкът на загубите у Полибий	119

Кирил Йорданов. Цар Филип II – хегемонът на Елада (337–336 г. пр. Хр.).....	120
Kiril Yordanov. <i>King Philip II – the hegemon of Hellas (337–336 BC)</i>	130
Николай Христов. Пътят към Баграда. За началото на войната на Картаген срещу наемниците 241–240 г. пр. Хр.....	131
Nikolay Hristov. <i>The Road to Bagradas: on the beginning of the Carthaginian Mercenary war in 241–240 BC</i>	138
Стоянка Димитрова. Някои аспекти от политическата история на Северна Тракия. Казусът „даки“ – Дакия.....	139
Stoyanka Dimitrova. <i>Some aspects of the political history of northern Thrace. The case of „Dacians“ – Dacia</i>	154
Диляна Ботева. Създаването на провинция Тракия	157
Dilyana Boteva. <i>Reducing Thrace into a Roman province</i>	168
Alexander Panayotov. Professions of Jews in the Roman and Early Byzantine Balkans.....	169
Александър Панайотов. <i>Професии, упражнявани от евреи през римския и ранновизантийски период на Балканите</i>	173
РАЗДЕЛ АРХЕОЛОГИЯ	
Васил Николов. Актуални методологически „мъглявини“ в проучването на праисторически селища и къщи.....	174
Vassil Nikolov. <i>Methodological ambiguities in current investigation of prehistoric settlement sites and houses</i>	181
Надежда Тодорова. От Егея и Понтийските степи до... Мътница. Микрорегионални специфики и надрегионални елементи в керамичния стил от финала на халколита. Данните от Илинден-Клисурса.....	183
Nadejda Todorova. <i>From the Aegean and the Pontic steppe to... Matnitsa. Intra-regional specifics and supra-regional elements in the Final Chalcolithic pottery style. The data from Ilinden-Klisura</i>	213
Стефан Александров. Украшения от благороден метал от Ранната бронзова епоха във Фонда на Националния археологически институт с музей – София	215
Stefan Alexandrov. <i>Early Bronze Age precious metals jewelry from the National Archaeological Institute with Museum – Sofia collection</i>	227
Александър Порталски. От „херона“ край Лефканди до „драконовите къщи“ – архитектурни следи от прехода от къснобронзова към ранножелязна епоха на остров Евбея	228
Alexandar Portalsky. <i>From „heroon“ near Lefkandi to „dragon houses“ – architectural traces of the transition from the Late Bronze to Early Iron Age on the island of Euboea</i>	251

Милена Тонкова. Бронзов пръстен с портрет на птолемейска царица от колекцията на Националния археологически музей в София.....	553
Milena Tonkova. <i>Bronze finger ring with a portrait of a Ptolemaic queen from the collection of the National Archaeological Museum in Sofia</i>	561
Nikola Tonkov. Complex magnetic and resistivity geophysical survey at the National Archaeological Reserve „Kabyle“	562
Никола Тонков. <i>Комплексно геомагнитно и електросъпротивително проучване в НАР „Кабиле“</i>	567
Веселка Кацарова. Нова сграда от архитектурния комплекс „Светилище на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, община Димитровград.....	568
Veselka Katsarova. <i>A new building from architectural complex „The sanctuary of Nymphs and Aphrodite“ near Kasnakovo village, Dimitrovgrad region</i>	583
Иван Вълчев. Религиозният живот в Никополис ад Нестум и хинтерланда му през римската епоха	584
Ivan Valchev. <i>Religious life at Nicopolis ad Nestum and its hinterland during the Roman period</i>	593
Lily Grozdanova. Some aspects of the coinage from Pautalia issued for the empresses	594
Лили Грозданова. <i>Някои аспекти на монетосеченето за императриците, емитирани в Пауталия</i>	603
Венцислав Динчев. Нов късноантичен некропол в околностите на Сердика.....	604
Ventzislav Dintchev. <i>New Late Antique necropolis in the region of Serdika</i>	618
Hristo Preshlenov. Pagan reminiscences in the Late Antique burials along the Southwestern Black Sea coast.....	619
Христо Преиленов. <i>Езически реминисценции в късноантичните погребения по Югозападното Черноморие</i>	625
Дочка Владимирова-Аладжова. Печат на император Тиберий II Константин от Сердика.....	627
Dochka Vladimirova-Aladzhova. <i>A seal of the emperor Tiberius II Constantinus from Serdika</i>	632
Алена Тенчова-Янцик. Византийските монети и монетовидни паметници като средство за политическа пропаганда	633
Alena Tenchova-Janžik. <i>Byzantine coinage and its use as political propaganda</i>	638

НОВ КЪСНОАНТИЧЕН НЕКРОПОЛ В ОКОЛНОСТИТЕ НА СЕРДИКА

Венцислав Динчев

Късноантичният некропол попада в един от археологическите обекти, изследвани през 2015 г. във връзка с изграждането на Северната скоростна тангента (ССТ) на София. Спасителните разкопки ръководихме съвместно с доц. Анелия Божкова (НАИМ-БАН). В тях участваха много колеги и студенти от различни институции и учебни заведения. Особено полезно за нас бе съдействието на проф. Петър Делев. Използвам възможността, която ми предоставя настоящата статия, да му благодаря, както и да го поздравя за юбилея.

Обектът с късноантичния некропол е непосредствено на север от софийския квартал Бенковски (обр. 1а), обединил през 1955 г. бившите села Биримирци и Обрадовци. Северната, т.е. близката до обекта част на днешния квартал е от бившето с. Обрадовци. Според възприетата номенклатура, това е обект № 2 по ССТ с граници от Км 5+340 до Км 5+680 по сервитута на пътното трасе, което тук е с приблизителна ориентация запад–изток (обр. 1в).

До извършването на предварителното археологическо издирване по трасето на ССТ (Лещаков, Лещаков 2012, 539), обект № 2 не бе известен на научната ни общност. Нещо повече, в специализираната литература до 2012 г. няма никаква информация за археологически обекти и находки изобщо от района на бившето с. Обрадовци – от северната част на днешния кв. Бенковски и прилежащите земеделски земи. При споменатото издирване късноантичният некропол не е установен, което е обяснимо предвид ограничените възможности на този вид археологическо изследване и характеристиките на самия некропол.

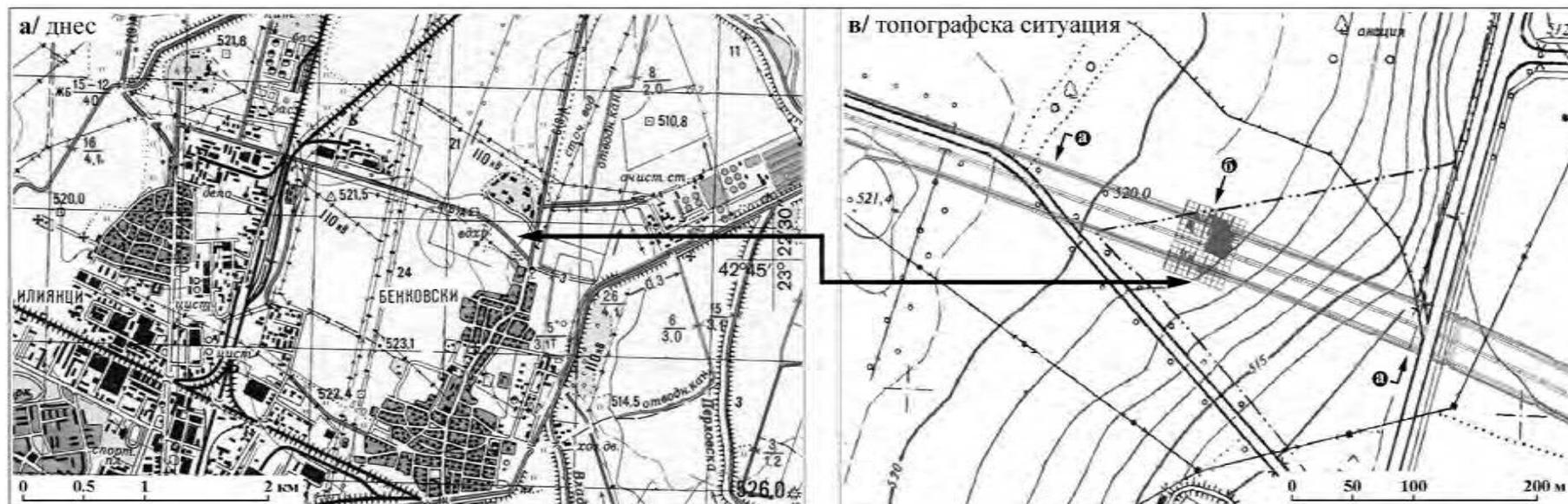
При спасителните разкопки в границите на обекта изследвахме, наред с късноантич-

ния некропол, археологически структури от ранната и късната желязна епоха (XI–I в. пр. Хр.), и от Средновековието (VIII–IX в.). За резултатите от разкопките, включително на некропола, са обнародвани кратки съобщения (Божкова, Динчев 2016; Динчев, Божкова 2016). Редно е да посоча, че настоящата статия няма претенции за изчерпателна публикация, а е опит за обобщена характеристика на добитата информация¹.

Обектът с некропола е в северната периферия на днешна София, но е със средишно местоположение в Софийската котловина (обр. 1б). Конкретно секторът на некропола е с равнинен днес терен, с надморска височина между 519 и 520 м. Непосредствено на изток от него започва полегат склон от запад на изток (обр. 1в) – към коритото на р. Владайска, което преди корекциите му през миналия век е било по-близо до това място.

Почвената покривка в границите на обекта и в околния район представлява хомогенен, плътен чернозем. Дебелината на черноземния пласт варира от 0,55/0,60 до 1,10/1,15 м, а на някои места и до повече. Под чернозема се появява кафява на цвят (изсветляваща в дълбочина), глинеста материкова пръст. През последните десетилетия, а по всяка вероятност и преди това, теренът на обекта е бил обработваема земеделска земя. Наред с щетите от ежегодната земеделска обработка на земята, по време на разкопките констатирахме нарушения на археологически структури, дължащи се на изкопа за една съвременна метална тръба с голям диаметър (обр. 2), както и такива, чиито причини не са ни ясни. Вероятно някои от тях се дължат на

¹ В ход е подготовката на пълна, монографична публикация за резултатите от проучването на некропола.

Обр. 1 Местоположение на новоизследвания късноантичен некропол

б/ през IV-V в.

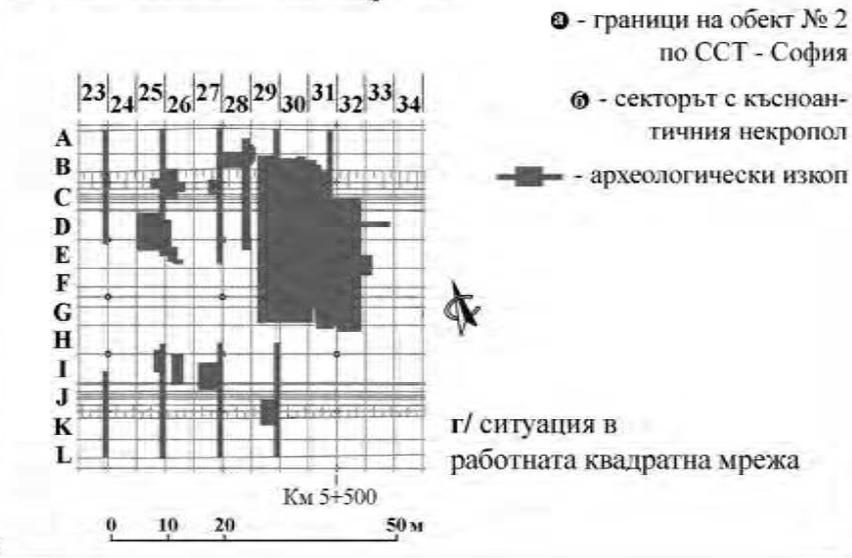
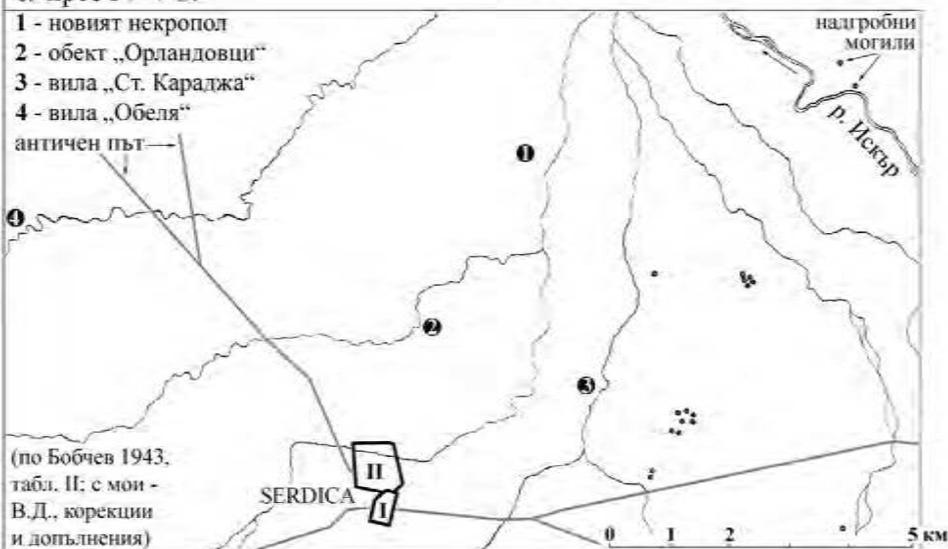

Fig. 1. Location of new studied late antique necropolis

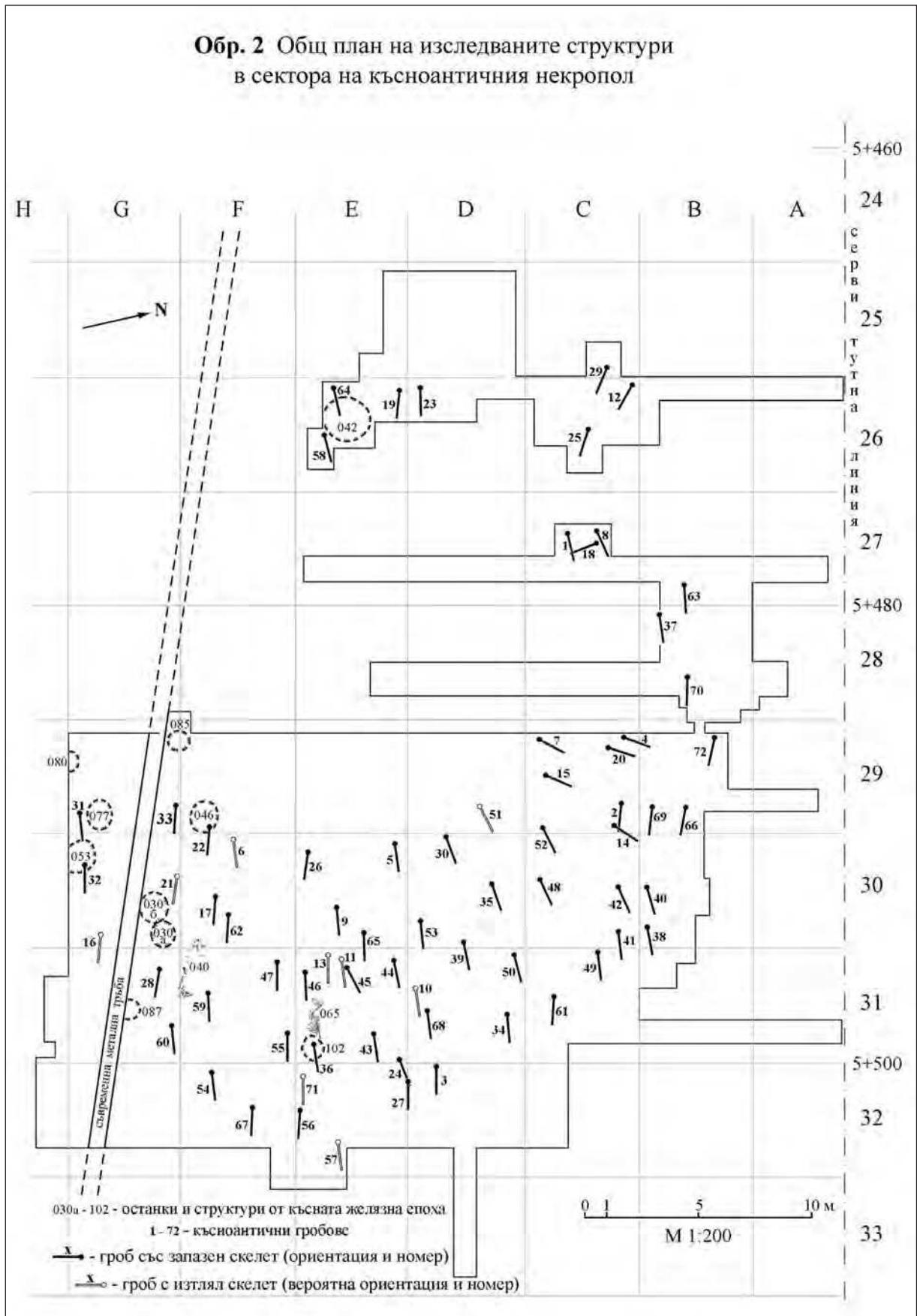

Fig. 2. General plan of the investigated structures in the sector of the necropolis

инцидентно ползване на терена от гарнизона на близкия Обрадовски форт до средата на миналия век и от служителите на наследилата го база на МВР.

В границите на сервитута на ССТ некрополът се локализира от Км 5+470 до Км 5+505, като почти всички изследвани гробни съоръжения са северно от осевата линия на пътното трасе (обр. 1в, 1г, 2). Не изключвам напълно възможността в непроучената площ да са останали неизвестни за нас такива, но със сигурност мога да твърдя, че сме изследвали основната им концентрация. Както разположението на наземните гробни маркировки, за които по-долу ще стане дума, така и общият план на реалните гробове (обр. 2), свидетелстват за наличие на определена пространствена организация на некропола. Разположението на съоръженията в него може да се определи като кръгово. Същевременно прави впечатление фактът, че докато периферията на некропола, особено източната, е наситена с гробни съоръжения, то в централната му част липсват изобщо такива. Вероятна причина за кръговото разположение на гробните съоръжения и за отсъствието на такива в централната част е някогашното наличие тук на изкуствена могила с неголяма височина. Надгробните могили – единични или групирани по няколко, присъстват осезаемо в ландшафта на Софийската котловина (обр. 1б). В нашия случай късноантичните гробове са плоски и са били вторични спрямо предполагаемата могила, но тя е привлякла вниманието на съответното население и е била предпочетена като място за ситуиране и организиране на неговия некропол. Може би не е случайно и това, че повечето гробове са концентрирани в източната зона на некропола (обр. 2). Тя е с по-добра видимост, от подалечно разстояние, тъй като е от страната на склона към р. Владайска (обр. 1в).

В сектора на некропола изследвахме също десетина ями с материали от късната желязна епоха (VI–I в. пр. Хр.), както и два конски скелета, които изглежда са от същото време (обр. 2). Може да се допусне, че предполагаемата могилата тук е от късната желязна епоха и че е във връзка с тези структури и останки. Без ясен отговор ще остане въпросът дали тя е била издигната за синхро-

нен, но по-плитко вкопан в нея гроб, който днес не е запазен. По-лесен е отговорът на въпроса за унищожаването ѝ, за разнасянето на нейния насип. По време на разкопките теренът в сервитута на ССТ не бе разоран, но вън от сервитута земята бе прясно орана на дълбочина до 0,30 м. Подобна ежегодна почвена обработка може да разнесе невисок земен насип за две-три десетилетия.

Особеност на късноантичния некропол са маркировките от камъни (предимно) и фрагменти от тегули и тухли, регистрирани непосредствено под или дори на съвременната повърхност на терена. Камъните са необработени, речни и ломени, с преобладаващо средни размери (около 0,20 x 0,20 x 0,20 м) и местен произход – от близката околност. Почти навсякъде камъните и фрагментите от строителна керамика са полагани в един ред и между тях не е използван свързващ разтвор. При разкопките разчистихме близо 30 запазени и частично запазени маркировъчни съоръжения, а също камъни и фрагменти строителна керамика от други незапазени такива (обр. 3а, 3б), разрушени сигурно при земеделската обработка на земята.

Въпросните маркировки са във вид на ограждения с форма на правоъгълник или издължен овал, или с близка до последните форма. Ориентацията им не е идентична и варира от запад–изток до северозапад–югоизток. Варират и размерите им, като най-значителните сред по-запазените достигат външна дължина от около 2,00 м и външна широчина от около 1,00 м (обр. 3б, 4, 5а).

Тези маркировки очевидно са с конфигурации на гробни ями, но съотнасянето им към реалните гробове показва определена специфика. Изглежда, че те са свързани с по-дълбоко вкопаните гробове. Те обаче са високо над гробовете и вертикалните им проекции в дълбочина не се очертават около, не включват скелетите на погребаните, а само отчасти ги припокриват или дори са встрани от тях (обр. 4, 5а, 5б). Поради това в повечето случаи не може да се определи сигурно съответствие между конкретна маркировка и определен гроб.

При спасителните разкопки са проучени общо 72 гроба, всички с трупополагане (обр. 2). При един от гробовете, нарушен, за

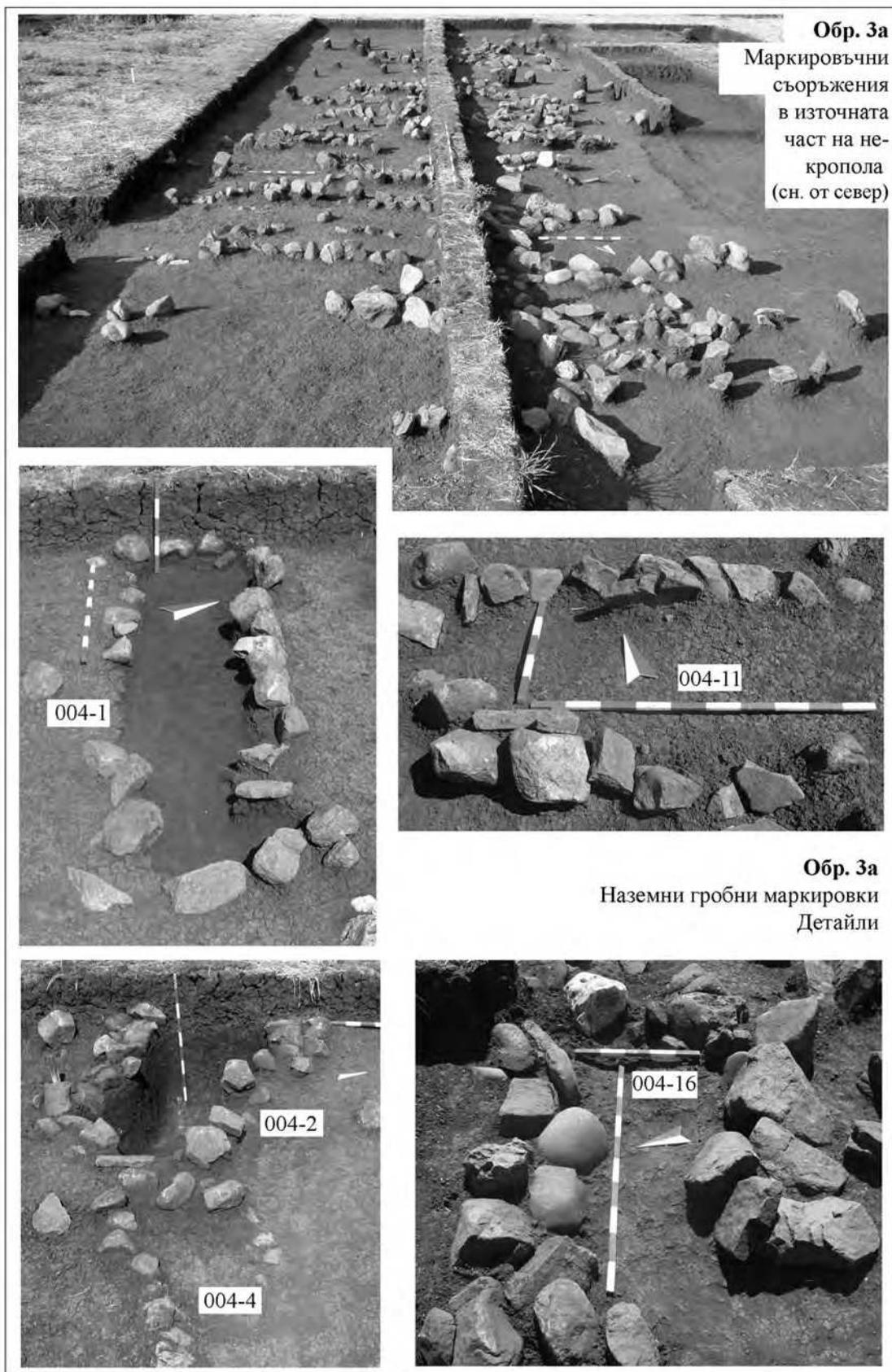

Fig. 3a. Marking equipment in the eastern part of the necropolis (photo from the north)

Fig. 3б. Marking equipment. Details

съжаление, в ново време – № 57 в източния край на кв. Е32, са открити останки от два индивида. Останалите са с по един погребан индивид. Гробовете са вкопани на различна дълбочина – от 0,40 до 2,00 м под днешната повърхност. По-плитко вкопаните са изцяло в черноземната почвена покривка, а долните части на по-дълбоко вкопаните са в по-светлата пръст на материковия терен. При установяването на дълбоките гробни ями се ориентирахме по състава на техния пълнеж. При по-малка дълбочина тези ями обикновено контрастираха на околния черноземен пласт с по-светлата си материкова пръст (обр. 6а, 6б, 7а, 7б). На по-голяма дълбочина пълнежът им отново се разграничаваше, но вече с черноземните си включения, сред околния пласт с материкова пръст (обр. 5б, 7а, 7б). В горните си части дълбоките ями определено са по-дълги (обр. 6а, 6б), отколкото в долните си части, които са съобразени с размерите на погребаните индивиди. Интересна е констатацията на косия, невертикален вид на напречните разрези при част от по-дълбоките ями (обр. 7а)². Поради химическата агресивност на черноземя тук, костните останки от децата и индивидите в младежка възраст в по-плитко вкопаните гробове са изтляли почти изцяло или в значителна степен.

Ориентацията на погребаните индивиди е според християнския обред. С точна ориентация З–И и глава на запад обаче са сравнително малък брой гробове, т.е. при повечето има отклонения. По-значително е отклонението при няколко гроба в северната зона на некропола – №№ 4, 7, 14, 15 и 20. При тях ориентацията е ЮЗ–СИ, с глава на югозапад (обр. 2). Все пак изглежда, че тя не е резултат от съзнателно търсено отклонение. В този, а и в други случаи – в тази и в други зони на некропола, се констатираат групи от по няколко съседни гроба с идентична ориентация (обр. 2). Може да се допусне, че гробовете

в една такава група са на индивиди от едно семейство или един род, т.е. че в некропола е имало пространствено разграничение по родови признак. Единственото сигурно изключение с оглед на ориентацията е гроб № 18 в кв. С27, в северозападната част на некропола. Погребаният индивид тук е ориентиран почти точно С–Ю, с глава на север (обр. 2, 8г). Този гроб, който има и други отличителни белези, е сред най-ранните в некропола и е сред доказателствата за езическите реликти в погребалните обичаи на съответното население.

Някои от по-плитко вкопаните гробове имат стреховидни покрития от вторично използвани тухли или от тегули (обр. 8а). При други има останки от дъсчени покрития и/или рамки (обр. 8б), но без данни за сковани ковчези. Около скелетите при някои от по-дълбоко вкопаните гробове има частични ограждения от камъни и фрагменти тухли и/или керемиди (обр. 8в, 9б). В някои случаи камъни и/или фрагменти строителна керамика са поставяни само откъм главата (предимно) и/или краката (по-рядко). Дъното на ямата на споменатия по-горе гроб № 18 е с добре оформено легло от хоризонтално поставени тухли, ограничено в горния и долния си край от по една вертикално изправена тухла (обр. 8г).

При скелетите с по-добра съхраненост, ръцете обикновено са изпънати покрай торса, като в някои случаи костите от предмишниците, дланите и пръстите са върху или под тазовите кости (обр. 8в, 8г, 9а, 9в, 9г). Рядко една от ръцете е свита в лакътя, като в съответните случаи по-скоро става въпрос за позиция – следствие от случайни обстоятелства. Свити под по-голям ъгъл в лактите и скръстени върху таза са само ръцете на индивида в гроб № 37 в кв. В28 (обр. 9б). Интересна особеност е силното стягане, присвиране в областта на гръдния кош, установено при значителен брой индивиди, положени на тесните дъна на по-дълбоко вкопани гробни ями (обр. 9в).

Заслужава да се отбележи идентифицираната от антрополозите, работили с нас на обекта, медицинска манипулация, извършена приживе на индивида в гроб № 38 в кв. В30 и В31. Тя се изразява в частично изрязване

2 Директната „дешифровка“ на тези разрези би следвало да е свидетелство за косо, под ъгъл, вкопаване в дълбочина на съответните ями. Редно е обаче да отбележа, че границите на някогашните изкопи са трудно разграничими и е не изключено „косият“ изглед на разрезите да се дължи на начина на обратното засипване на съответните ями. Подобна възможност би означавала и по-голяма широчина за горните части на тези ями. Гробните легла са по-къси и по-тесни, и са в очертанията на горните части на ямите, т.е. няма данни гробните легла да са оформяни в странични ниши в придънните части на ямите.

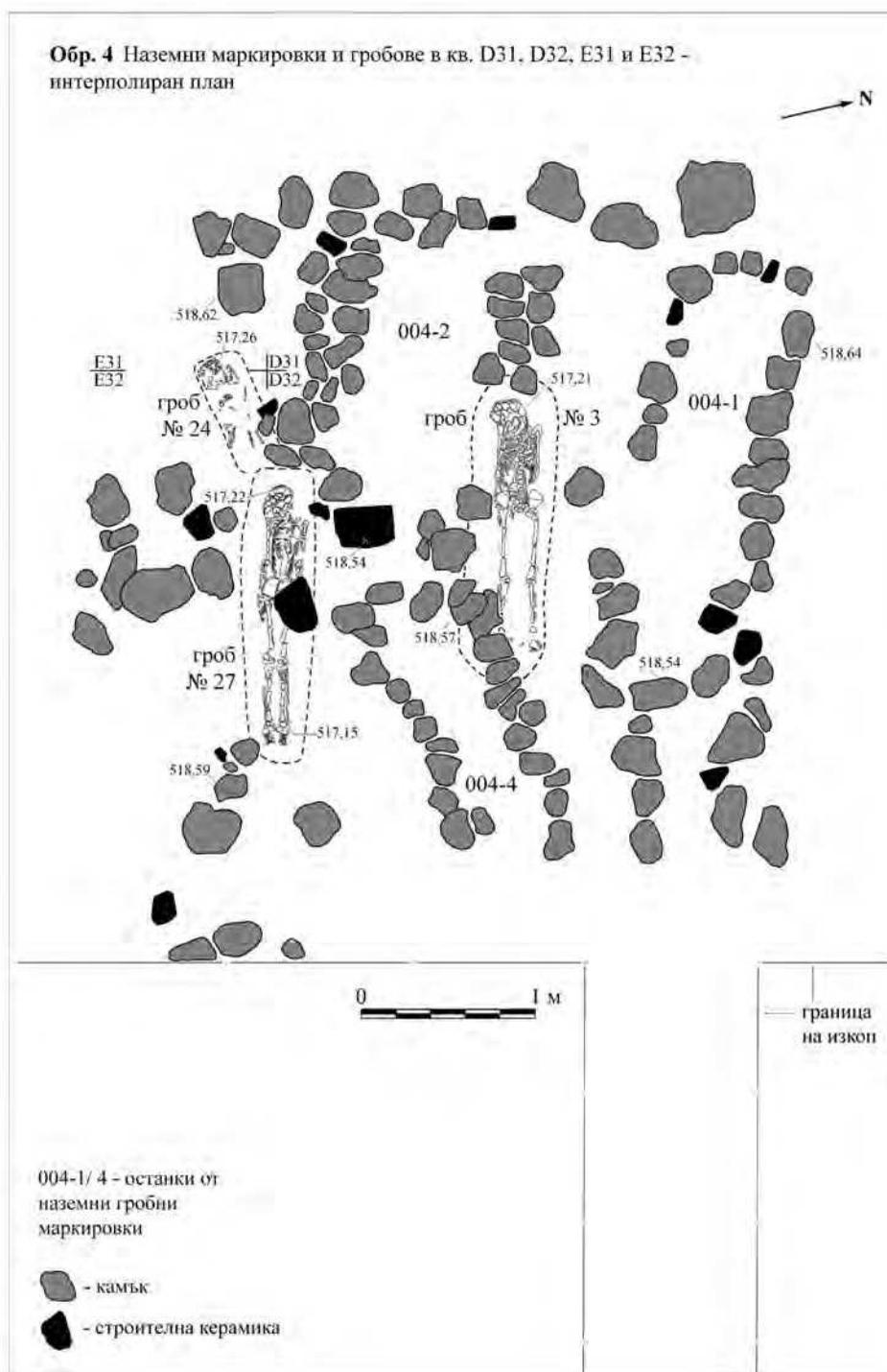

Fig. 4. Groundhandling markings and graves in squares D31, D32, E31 and E32 – interpolated plan

на костта (трепанация) на долната му челюст и се констатира за пръв в археологически обект от България (Гълъбова, Атанасова 2016, 964).

Сред специфичните характеристики на изследвания некропол е и регистрираното вторично отваряне на значителен брой гробове – преди всичко на по-дълбоко вкопани

гробове, и разместването на кости на погребаните в тях индивиди (Гълъбова, Атанасова 2016, 964). Вторичното отваряне е осъществено сравнително скоро, до няколко години след началното погребване на съответните индивиди. Изглежда, че именно с тази практика е свързана появата на наземните гробни маркировки, които представих по-горе. Ко-

сият, невертикален изглед на разрезите на някои ями (обр. 7а) вероятно също е във връзка с вторичното отваряне на съответните гробове³. Добър пример за вторично отваряне с чувствително разместване на кости е гроб № 62 в кв. F30 (обр. 9г). Към действията спрямо погребания тук възрастен мъжки индивид е и поставянето в гроба му на горящ дървен материал или на вече овъглен такъв.

В некропола са регистрирани случаи на частично застъпване на по-ранни гробове от по-късни такива. Така, споменатият гроб № 18 е застъпен отчасти от гроб № 1, гроб № 2 е засегнат от гроб № 14, а гроб № 24 – от гроб № 27 (обр. 2). Тези случаи показват, че некрополът не е следствие само от кратковременни, инцидентни трагични обстоятелства. Те обаче са малко с оглед на общия брой на погребанията – факт, който пък свидетелства, че функционирането на некропола не е било твърде продължително.

Повечето от изследваните гробове са безинвентарни. По една обича е открита при гробове №№ 14 и 30. В първия случай обичата е медна, във вид на отворена халка с многостенен накрайник, близък до шестоъгълна призма (обр. 10а). При гроб № 30 обичата е сребърна, във вид на отворена халка, чиито краища са извити така, че да се захващат един към друг (обр. 10б). Части от две обичи от медна тел с висулки – стъклени мъниста, са открити при гроб № 63 (обр. 10в). Добре запазена бронзова тока с правоъгълна форма и плосък начупен профил е открита до дясната бедрена кост в гроб № 21 (обр. 10г). Желязна тока с D-подобна форма, оребрена горна повърхност и импланти от сребърна тел е открита под десния глезен на индивида в гроб № 7 (обр. 10д). Фрагменти от декоративна бронзова игла със сферичен накрайник са намерени в гроб № 13 (обр. 10е). Двустранен костен гребен държи в лявата си ръка детето, погребано в гроб № 23 (обр. 10ж). Две медни монети са открити между коленете на индивида от гроб № 9.

Най-богат е инвентарът от гроб № 5 в кв. E30. Той включва шест медни монети, желяз-

на тока с овална, конкавна откъм предната страна форма (B-подобна), бронзово езиче от друга, несъхранена тока или закопчалка, медни части от накит и фрагмент от медно пръстенче с кръстовидна плочка (обр. 10з). Повечето от изредените, включително монетите, са открити в зоната на коленете на погребания индивид и вероятно са били поставени в платнена или кожена торбичка.

Накитите и токите от гробния инвентар безусловно са късноантични, но те трудно могат да получат по-прецизна датировка въз основа на собствените си белези или поне засега не се наемам да предложа такава⁴. По правило, с приоритетно значение за уточняването на хронологията на античните и късноантичните обекти са нумизматичните находки. Новоизследваният некропол не прави изключение.

Броят на монетите, открити при разкопки изобщо на некропола не е голям – общо 13 екземпляра, но все пак те съставляват серия, показателна със сходните си данни, като повечето от тях са, както вече посочих, сигурен гробен инвентар. Всички монети са от медна сплав и са отсечени в границите на IV – първата половина на V в.⁵ Важно е да се посочи, че по-късните монети от гроб № 5 и гроб № 9 са от първата половина на V в. Сред монетите, открити в извънгробни контексти, също преобладават екземплярите от края на IV – първата половина на V в. Следователно, може да се приеме, че периодът на функциониране на некропола е от края на IV до 40-те години на V в. По данни от други обекти е известно, че хунските нашествия от 40-те години на V в. са засегнали сериозно Софий-

3 С оглед на тази възможност внимание заслужава факта, че в някои случаи косо проявеният пълнеж на гробни ями насочва във височина към наземни маркировки, които иначе не припокриват точно или изобщо не припокриват във вертикал останките на съответните индивиди.

4 Обстоен сравнителен анализ за представените предмети от гробния инвентар предвиждам в бъдещата монографична публикация за некропола. Все пак аналогии за обичата с многостенен накрайник (обр. 10а) вж. напр. у Станев 2012, 249-251, обр. 91. Подобни на нашата обича със завити, захващащи се краища (обр. 10б) са почти всички обичи от късноантичния некропол в м. Стражата край Плевен (Табакова-Цанова 1981, 158, 160, обр. 14). За токи, сходни с нашите (обр. 10г, 10д, 10з), от днешна България и съседните земи вж. напр. у Даскалов 2012, 32-34, 222-224, обр. 52-54. Конкретно за тока с оребрена горна повърхност (обр. 10д) вж. и Русев 2007, 84-91, обр. 1-7. В аванс ще изтъкна само, че с характеристиките си и със своята датировка – в случая определена от хронологическите граници на използването на некропола (вж. следващия текст), нашите образци са с важно значение за изследването на съответните групи и типове предмети.

5 Определянето на тези и на останалите монети от разкопките е дело на доц. Дочка Аладжова (НАИМ-БАН), за което й благодарям.

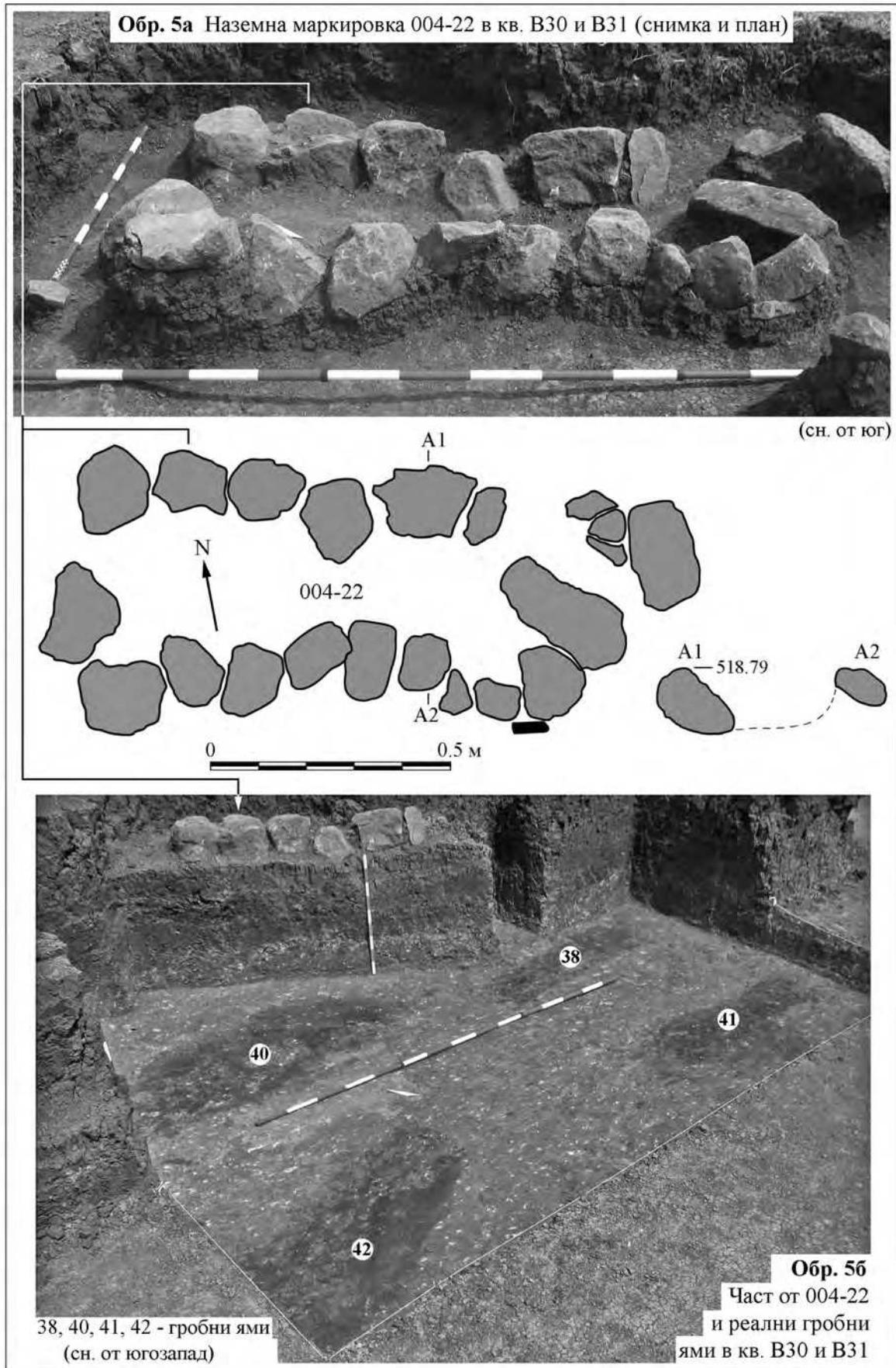

Fig. 5a. Groundhandling marking 004-22 in squares B30 and B31 (photo and plan)

Fig. 5b. Part of 004-22 and real burial pits in squares B30 and B31 (photo from the southwest)

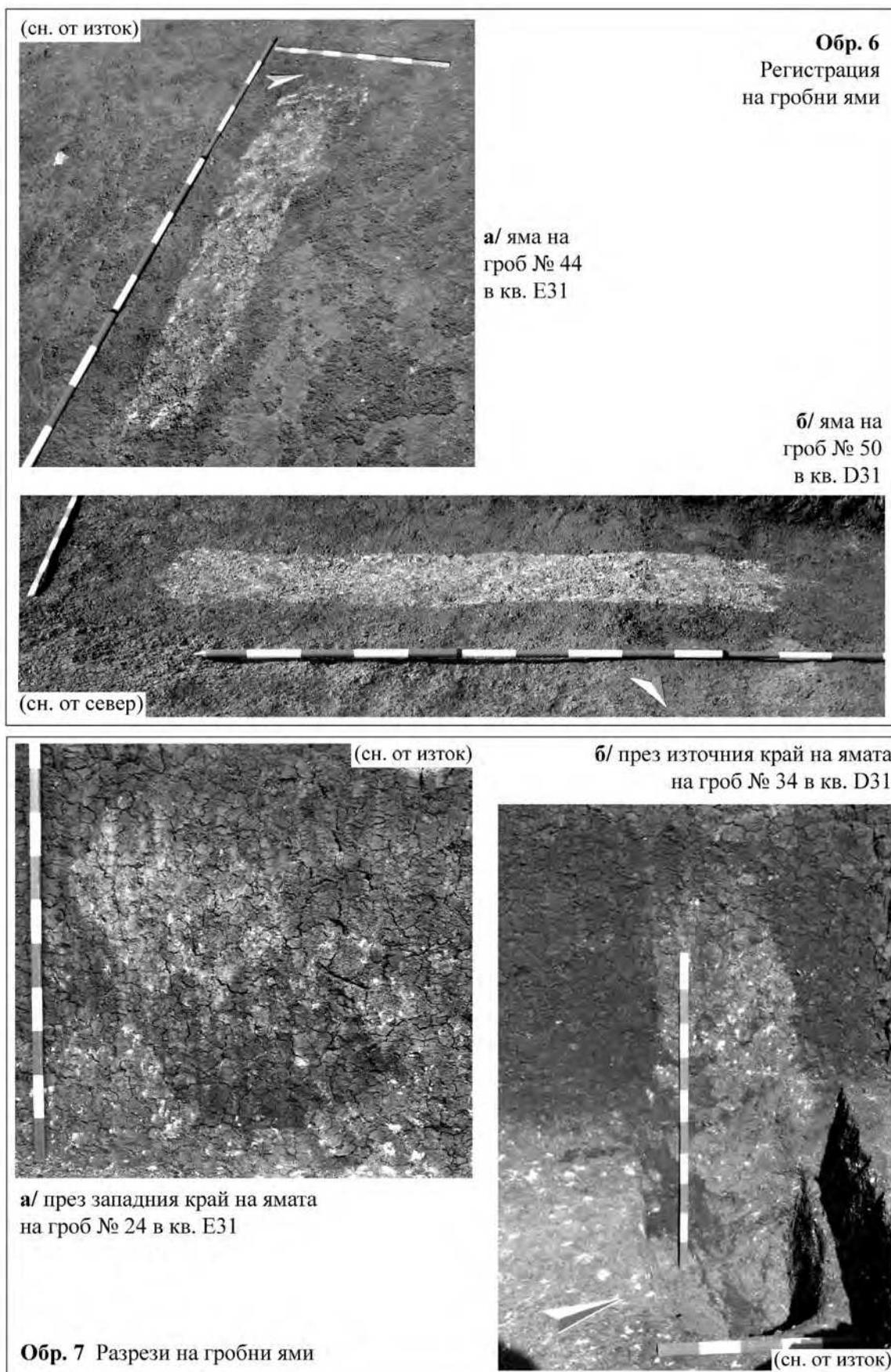

Fig. 6. Registration of burial pits

Fig. 7. Cross sections of burial pits

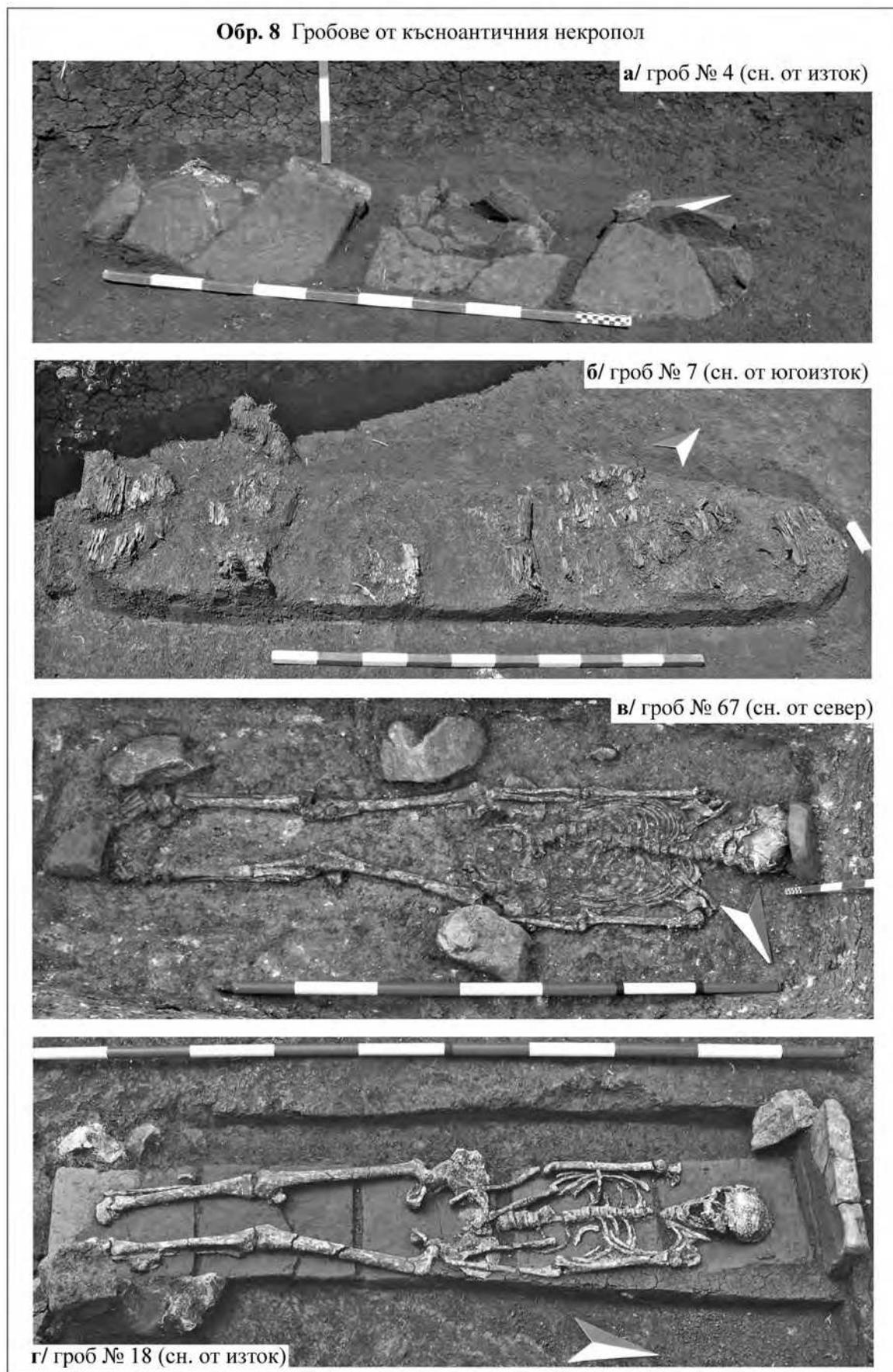
Обр. 8 Гробовете от късноантичния некропол

Fig. 8. Graves from the late antique necropolis

Обр. 9 Гробовете от късноантичния некропол

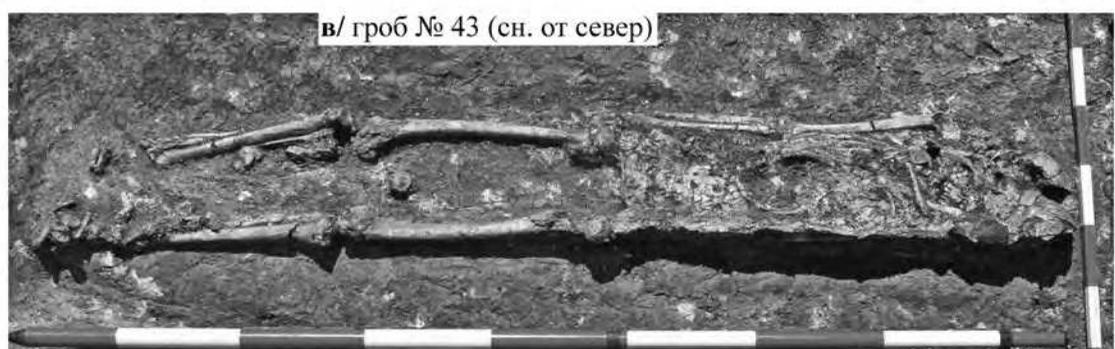

Fig. 9. Graves from the late antique necropolis

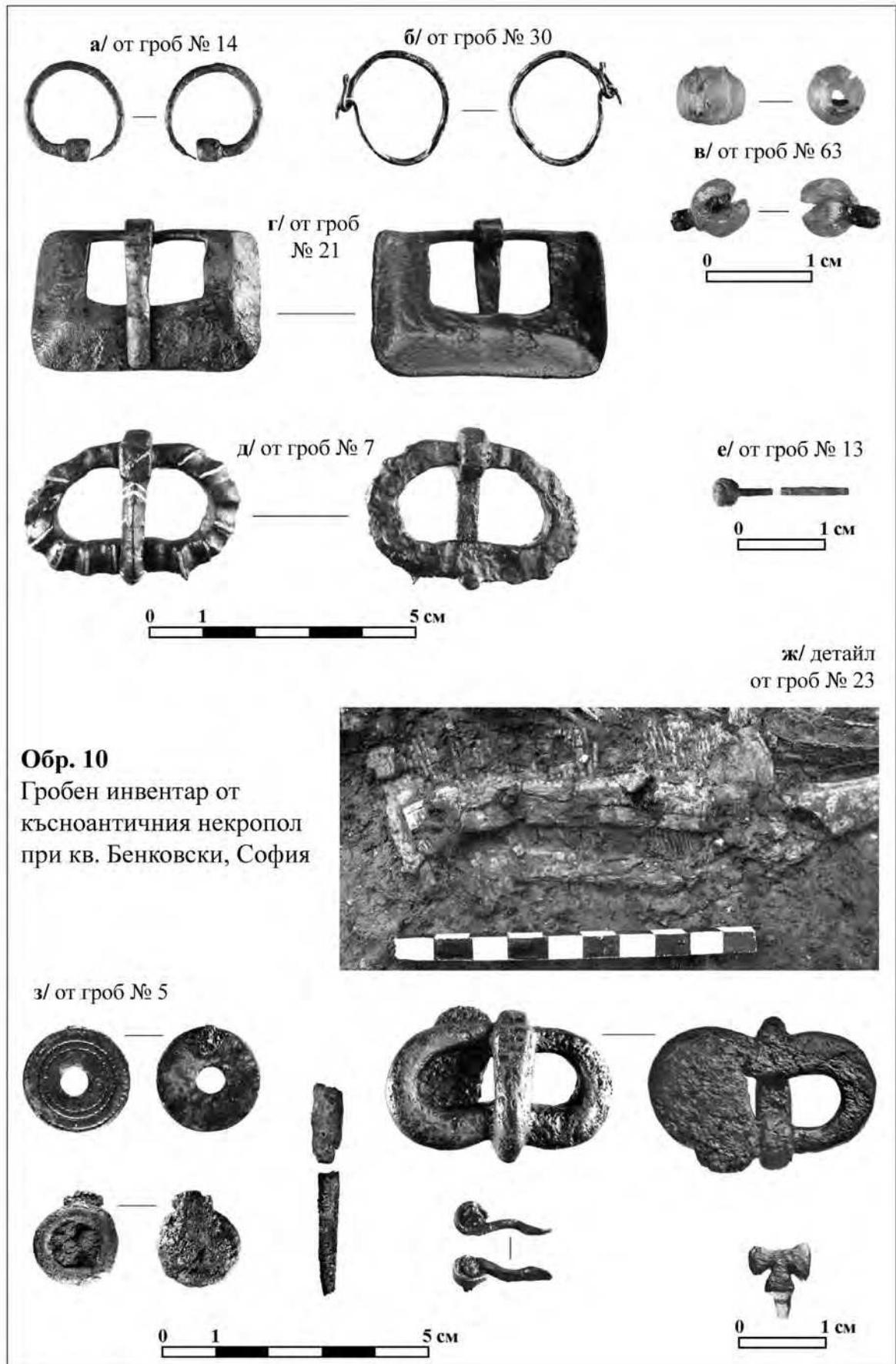

Fig. 10. Burial inventory from the late antique necropolis at Benkovski quarter, Sofia

ската котловина (вж. напр. Динчев 2014, 52-53, цит. там примери и литература). Вероятно във връзка с тези нашествия населението, чийто некропол изследвахме, е напуснало района на днешния кв. Бенковски.

В регистрираните поменални и постпоменални практики, в гробните съоръжения и в инвентара от некропола има нови явления и образци, нетипични за местната тракийска среда от предходните векове. Вероятно част от тях се дължат на съобразяването на погребалния обред с новата християнска религия. Тук трябва да се изтъкне, че изследваният некропол е християнски, но на население наскоро посветено в новата религия и все още придържащо се към някои стари погребални обичаи. Очаквано идва редът и на въпроса за етническата принадлежност на това население. Някои от практиките (напр. присвиването на гръдния кош при по-дълбоко погребани индивиди) и от предметите (напр. токата с оребрена повърхност от гроб № 7), регистрирани и открити в некропола, насочват към чужд, нетракийски произход. Дали те са резултат от пряко присъствие на представители на нов етнос, или са само израз на чужди влияния, абсорбирани в местна среда, обаче е дилема, която засега ще оставя без категоричен отговор.

Към момента локализацията на селището, чието население е погребвано в некропола, не е известна. По време на разкопките нееднократно оглеждахме близката околност, но синхронни селищни останки не сме констатирани. Все пак следва да се има предвид, че значителен по площ терен северно и в близост до обекта не бе достъпен за наблюдение. Той отчасти е компрометиран от някогашния Обрадовски форт и неговия наследник – съществуващата до днес база на МВР. Само нови, целенасочени проучвания могат да потвърдят или отхвърлят възможността за локализирането тук на търсеното селище.

Новоизследваният некропол отстои на около 5,3 км в посока север-североизток от късноримската, северната крепост на Сердика, респективно – на около 6,2 км в същата посока от основната, южната крепост на града (обр. 1б). Сред известните, сравнително близки обекти са тези, чиито останки са изследвани в днешните софийски квартали Стефан Караджа и Обеля (обр. 1б). Вилата в кв. Обеля

съществува през IV – първата половина на V в. Обектът в кв. Стефан Караджа също възниква като вила, вероятно още преди средата на III в., но в последния си етап – през първата половина на V в., вече функционира като поствилно село (Станчева 1970; Станчева 1981; Динчев 1997, 50-52, 70-72). Изказано е мнение за тракийска етническа принадлежност на обитателите на вилата в кв. Обеля и на поствилното село в кв. Стефан Караджа (Станчева 1980, 236, 240-242). Доколкото аргументацията му се базира на ограничен брой подбрани, при това непълно представени керамични материали (*ibidem*, 236-239, fig. 1, 2), то тя не е достатъчно убедителна.

Най-близкият обект, синхронен на некропола, е на около 3 км в югозападна посока, в днешния кв. Орландовци на София (обр. 1б). Останките му са установени и обнародвани чрез кратка статия през 30-те години на миналия век (Велков 1939). Представлява укрепен комплекс с площ около декар, чиято фортификация обаче не е била особено надеждна. Проучвателят му го определя за вила (пак там, 413). Това мнение се възприема и от други изследователи през следващите десетилетия. Преди време анализирах данните за този комплекс и предложих нова интерпретация – укрепен манастир (Динчев 1997, 96-97). Впоследствие доразвих тезата, че това е един от най-ранните манастири на Балканите (напр. Динчев 2006, 47-48). Поддържам я и днес. Според находките, в частност монетите (Велков 1939, 413), появата му предшества с малко или съвпада с началната дата на некропола⁶. Причина за изоставянето на манастира също са нашествията от 40-те години на V в. (пак там) Появата и съдбата на двата обекта са следствие от едни и същи фактори – условията за и процесите в развитието на живота в околностите на Сердика. Малко вероятно е обитатели на манастира да са погребвани в новоизследвания некропол, но участието или влиянието на монасите в християнизиранието на населението, оставило некропола, е логично предвид близостта им.

6 Най-ранната монета от новоизследвания некропол е на имп. Максимин II Дая, отсечена в 305-310 г. Тя обаче е от инвентара на гроб № 5, т.е. открита е заедно с по-късни монети, включително от първата половина на V в., и не е в позиция за датираща гроба находка. Най-ранната сред монетите от комплекса в кв. Орландовци е на същия император (Велков 1939, 413) и вероятно също е използвана продължително време преди появата на комплекса.

Цитирана литература:

- Бобчев 1943:** С. Бобчев. Сердика. Материали за изучаване топографията, устройството и архитектурата на града (Материали за историята на София, XII). София, 1943.
- Божкова, Динчев 2016:** А. Божкова, В. Динчев. Спасителни разкопки на обект № 2 по Северната скоростна тангента на гр. София, кв. Бенковски. – В: Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 217-221.
- Велков 1939** И. Велков. Късноримска вила при Орландовци. – Известия на Българския археологически институт, XII (за 1938), 1939, 409-414.
- Гълъбова, Атанасова 2016:** Б. Гълъбова, Н. Атанасова. Антропологичен анализ на човешки костни останки от археологически обекти, проучени през 2015 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2015 г. София, 2016, 964.
- Даскалов 2012:** М. Даскалов. Колани и коланни украси от VI-VII век (от днешна България и съседните земи). София, 2012.
- Динчев 1997:** В. Динчев. Римските вили в днешната българска територия. София, 1997.
- Динчев 2006:** В. Динчев. Ранновизантийските крепости в България и съседните земи (в диоцезите *Thracia* и *Dacia*). София (Разкопки и проучвания, XXXV), 2006.
- Динчев 2014:** В. Динчев. „Св. София“ и Сердика. София, 2014.
- Динчев, Божкова 2016:** В. Динчев. А. Божкова. Спасителни разкопки на обект № 2 по трасето на Северната скоростна тангента на гр. София, кв. Бенковски. – В: Българска археология 2015. Каталог към изложба. София, 2016, 33-34.
- Лещаков, Лещаков 2012:** Кр. Лещаков, Л. Лещаков. Издирвания на археологически обекти по трасето на Северната скоростна тангента от отклонението на магистралата Калотина – София (Км 0+000 – 16+635). – В: Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 538-540.
- Русев 2007:** Н. Русев. Коланни токи с набраздена рамка от България. – Известия на Регионалния исторически музей – Велико Търново, XXII, 2007, 84-92.
- Станев 2012.** А. Станев. Елементи на германския фибулен костюм на юг от Дунав. София, 2012.
- Станчева 1970:** М. Станчева. За тракийското население в Софийско, IV–V в. – Известия на Българското историческо дружество, XXVII, 1970, 255-267.
- Станчева 1981:** М. Станчева. Вила рустика в кв. Обеля в София. – Археология, XXIII, 1981, 1-2, 52-71.
- Табакова-Цанова 1981:** Г. Табакова-Цанова. Късноантичният некропол в местността Стражата край гр. Плевен. – Известия на Националния исторически музей, 3, 1981, 102-184
- Stančeva 1980:** M. Stančeva. Témoins archéologiques sur les Thraces pendant la basse antiquité. – *Thracia*, V, 1980, 235-242.

NEW LATE ANTIQUE NECROPOLIS IN THE REGION OF SERDIKA

Ventzislav Dintchev

Summary

The excavations are carried out due to the construction of the North high-speed tangent of Sofia (fig. 1). A total of 72 graves were examined. Almost all of the buried ones are oriented according to the Christian tradition (fig. 2). Specific to this necropolis are marks of stone fencings, found near the modern surface of the terrain (fig. 3-5). The graves were found at the depth of 0.40 to 2.00 m. They have simple pits (fig. 5б, 6, 7). In some there are coatings from tegulae and / or bricks (fig. 8a). In others have been found remains of wooden coverings or wooden frames (fig. 8б). In one the bottom of the pit was paved with bricks (fig. 8r). In the

skeletons with better preservation the hands are usually stretched along the torso (fig. 8в, 8r, 9a, 9в, 9г).

Among the specific characteristics of the studied necropolis are strong contraction of the chest at some of the buried (fig. 9в), and the registered secondary opening of graves and the displacement of bones of the buried in them persons (fig. 9г).

Most of the graves are without any stock. The relatively small amount of stock that was found in some of the graves – coins, earrings, buckles and others (fig. 10) – helps dating the necropolis from the late 4th to mid-5th c. AD.